

Performa 2015. I. szám

kultúratudományi és társadalomfilozófiai folyóirat

Főszerkesztő: Vajda Mihály

Szerkesztők:

Antal Éva

Kicsák Lóránt

Nemes László

Szabó Csaba

Olvasószerkesztő: Kalcsó Gyula

Technikai szerkesztő: Varga Attila

Webmester: Faa Balázs

Kapcsolat:performa@ektf.hu

Kiadja:

Eszterházy Károly Főiskola

Bölcészettudományi Kara

ISSN xxx

Costica Bradatan

A filozófia, egy véres ügy^{*}

Képzelnék el, hogy a filozófia művelésének van olyan módja is, ami szigorú értelemben nem jár írással, beszédek tartásával, előadással és tanítással – a filozofálás olyan formája tehát, amihez még csak nyelv sem kell. Tegyük fel továbbá, hogy ez a fajta filozofálás teljes egészében a performanszról, a testi performanciáról szól. A filozófusok kimerítették az összes szokásos megközelítésüket, most már a testüket kell bevetniük. A helyzet nem nélkülözi az iróniát: egy lényegileg logocentrikus diszciplína olyan helyzetben találja magát, ahol a szavak haszontalanok, az érvek pedig feleslegesek; nem számít mennyire meggyőző a filozófus, senkit nem győz meg, hacsak nem dönt úgy, hogy felhagy az előadásokkal és érvekkel, ehelyett saját húsát teszi érvvé. Ez pontosan az a határhelyzet, ami legújabb, *Eszmékéért meghalni: A filozófusok veszélyes élete* című könyvemben¹ foglalkozom.

Szókratész az elsők között tanulta meg, saját tapasztalatból, hogy ez a szituáció mivel jár. Annak/Kudarcának, hogy nem sikerült a többi athéninak megmutatni filozófiai tevékenysége értékét, amire pere és halálos ítélete a fő bizonyosság, meg kellett győznie őt arról, hogy egyrészt, megvan a határa annak, amit a nyelv tehet a filozófiáért, másrészt, hogy a filozófusnak, ha nem akarja elárulni hivatását és önmagát, e határon túl is filozofálnia kell. Amint az athéni bírák előtt a rá kivetett halálos ítéletet hallgatta, Szókratész bizonyára belátta, a filozófiának, ahhoz hogy ne veszítse el hitelességét, a szavaknál valami erősebbre van szüksége. Mi más lehet a szavaknál erősebb egy ilyen helyzetben, mint a filozófus saját halála? Haldokló teste – valamint a halálát övező nyilvános látványosság – révén Szókratész a görög nyelv uralásán túl közvetített valamit a közönsége felé.

Intuíciója valósnak bizonyult: azáltal, ahogy meghalt, Szókratész valami egyedit valósított meg. Ez volt annak módja, ahogy megerősítette a filozófiai tevékenysége és életrajza közti kapcsolatot. E „filozofikus halál” nélkül nem csupán élete lett volna szegényebb egy meghatározó mozzanattal, hanem munkája is beteljesületlen maradt volna. Csakugyan, bármiféle írásos szöveg(test) nélkül nehéz elképzelni, hogy maradhatott fenn a neve egy olyan diszciplínán belül, amit kezdettől fogva az írás határozott meg.

^{*} A szöveg forrása: Costica Bradatan: Philosophy as a bloody affair. *The European*. 2015. 05. 18.

<http://www.theeuropean-magazine.com/costica-bradatan/10139-the-case-of-martyr-philosophers>

¹ Costica Bradatan: *Dying for Ideas: The Dangerous Lives of the Philosophers*. London-New York, Bloomsbury Academic, 2015.

A gyakorlat kérdése

Szókratész üzenete, ami abban állt, hogy kiitta a bürökpoharat, inkább egyszerű volt, viszont nagyon erőteljes: meg kell testesítened a filozófiádat. Mindenekelőtt, a filozófia nem valamiféle akadémiai tevékenység, hanem gyakorlat kérdése; nem olyan valami, amiről beszélünk, hanem amit teszünk. Filozofálni annyit tesz, hogy megváltoztatjuk magunkat, hogy dolgozunk magunkon, mintha csak egy sárdarabnak akarnánk formát adni. A filozófia nem pusztán a tudás eredménye, funkciója nem az, hogy informáljon, hanem hogy formáljon minket. Végző célja az önmegvalósítás: a filozófus saját önmegvalósítása. A filozófia helye ennél fogva nem az akadémikus szöveg vagy a filozófus előadása, hanem a filozófus teste. A filozófia velünk él. Ám nem hal meg velünk.

A filozófia akkor érvényesül igazán, amikor a filozófus a halált választja, a nézeteivel kapcsolatos konzisztencia jegyében. Szókratész halála csak a kezdete volt annak a rendkívüli hatással bíró hagyománynak, ami bármiféle írásbeli munka híján, igazán rejtélyesnek tűnik. Hypatia személye nagy hatást gyakorolt, még ha semmi nem maradt fenn tőle. Giordano Brunót bár ritkán olvassák ma, ezzel együtt is a valaha élt egyik legnagyobb olasz filozófusnak tartják. Az *Eszmékéért meghalni* könyvemben amellet érvelek, hogy haláluk módja teszi „nagyá” ezeket az embereket.. Nem csupán arról van szó, hogy a halál bizonyos módja nem semmisíti meg az áldozatot, hanem hogy erősebbé teszi.

Az örök kívülálló

E filozófusok életmódja, ahogy a társadalmon „kívülállóknak” tekintették őket, a drámai körülmények, amelyek kiválasztottá tették őket, a „válság” közösséget átható sajátos értelme, melynek közepette felbukkannak, és erőszakos végük – mindez haláluk girard-i olvasatát igényli. René Girard perspektívájából nézve valamennyien „áldozati jegyeket” viselnek magukon. Mivel az „egyenes beszéd” (parrészia) iránti elkötelezettségükben mindent megkérdőjeleztek, e filozófusok szokásosan képtelenek arra, hogy erős kötelekeket alakítsanak ki másokkal. Örök kívülállók maradnak saját közösségük számára, nem engedik maguknak, hogy elismerjék és ápolják a cinkosság társadalmat egybetartó erős kötelekeit. Feltűnő, hogy e filozófusok megjegyzései gyakran úgy marnak, mint a „sav”, semmiféle kapocs nem állhat ellen parrésziájuk bomlasztó hatásának. Válság idején azonban könnyű célponttá válnak, mivel filozófiájuk alapvetően sebezhetővé teszi őket.

Girard elmélete a „bűnbakmechanizmusról”² nemcsak arra ad magyarázatot, hogy miért ölték meg a mártír filozófusokat, hanem arra is, hogy miért válnak annyira nagy hatásúvá haláluk után: az a mód, ahogy meghalnak, „szentté” avatja őket. „Alapító ősökké” válnak, mivel vesztüket az okozza, amit Girard „alapító gyilkosságnak” nevez. A kollektív emlékezetben megmaradó bűn és szégyen erőteljes keveredésének köszönhetően, a hagyomány e filozófusok halálát a mítoszteremtés szintjére emeli. Végül mitikus státuszba emeljük, illetve mitikus képzeletünk részévé tesszük őket.

Mítosz és értelem

Mindez magyarázatot adhat arra is, hogy miért vagyunk hajlamosak félreértelmezni azt, amit e filozófusok tettek, mondtak, illetve kik voltak, amíg éltek. Szókratészt a nyugati filozófia „alapítójának” tekintjük. Ez nem egészen igaz, mivel léteztek más filozófusok őt megelőzően is; beszédesen „preszókratikusoknak” nevezzük őket. Hypatiát gyakran úgy látjuk, mint aki megalapította a filozófia női hagyományát, még akkor is, ha biztosan voltak női filozófusok korábban is. Neve összefonódott a filozófiai feminizmus megalapításával is (legalább két feminista folyóirat viseli a nevét), annak dacára, hogy mivel munkái nem maradtak fenn, nehéz eldönteni, pontosan mi lehetett feminista azokban. Ezeknek a filozófusoknak a halála egyszerűen „elvakít” minket. Befogadásuk módja nem egészen racionális, hanem mitológiával színezett.

A mártír filozófusok esete egy fontos tényre mutat rá: az intellektuális és filozófiai hagyományok keletkezése nem tisztán racionális mintázatok alapján megy végbe, hanem időnként a mitikus gondolkodás és képzelet formájában. Többnyire arra hajlunk, hogy a mítoszt és az értelmet egymás ellentéteiként gondoljuk el, úgy, hogy az egyik elnyomja a másikat. Ez azonban leegyszerűsített képet mutat. A mítosz néha kiegészíti az értelmet: a mítoszteremtés és a mitikus képzelet olyan mélységet és kifinomultságot hozhat a filozófiába, amire önmagában az értelem nem volna képes.

Fordította: Nemes László

² René Girard: *A bűnbak*. Fordította Jakabffy Imre és Jakabffy Éva. Budapest, Gondolat Kiadó, 2014.